

- 1 Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum.

Agna est in hoc authore imitatio parabolarum Salomonis, vnde sicut Salomon incepit à cōmendatione sapientiæ, docēs vnde illa in homine sit, nempe à Deo, idq; per timorem Domini, ita & hic. Et quomodo ille ferè duobus membris singulas absoluit sententias, ita & iste maximè in originalibus Græcis, quæ in multis locis pauciora habet verba quàm nostra lectio, in qua partim ab interprete, partim ab alijs ex aliorū versionibus, videtur addita nō solū verba, sed etiā integræ sententiæ, explicationis gratia. Sicut in hac prima sententia, Græca tantū habent, *ἡ σοφία παρὰ κυρίου, ἔστι, καὶ μετὰ αὐτὸν ἵστανται ἕως ἁϊωνῶν*, hoc est, Omnis sapientia à Domino, scilicet est, & cū illo est in sæculum, vel imperpetuū. Addita ergo est dictio, Deo, in prima parte, & secunda pars duplici versione explicatur. Cum illo fuit semper, & est ante æuum, hoc est, sæculum & temporis durationem. Est autem sermo de sapientia vera in genere, quatenus scilicet & Deo competit & homini, hoc est, qua & Deus cūcta sapienter disponit, gubernat atq; cognoscit, & qua homo de Deo & creaturis eius rectè sentit, & sapiēter suas actiones nouit disponere, vt finē ad quē creatus est, tandē possit consequi.

- 2 Arenam maris & pluuix guttas, & dies sæculi quis dinumerauit?
 3 Altitudinē cœli, & latitudinē terræ, & profundū abyssi quis dimē-
 4 Sapientiā Dei præcedentē omnia, quis inuestigauit? (sus est?)

Pro tribus his interrogationibus in Græcis tantum sunt duæ, quia sapientia in secunda interrogatione coniungitur tribus, hoc modo: Altitudinem cœli & latitudinē terræ & abyssum, & sapientiam quis inuestigabit? Itaq; Sapiēs sapientiam cōparat tribus quæ numerari nō possunt ab homine, & tribus quæ mensurari non possunt, significans quod sicut illa nec numerari possunt ab homine, nec mēsurari, sed tantū à solo Deo, ita nec sapientiam perfectè comprehendere quisquā potest præter Deum.

- 5 Prior omniū creata est sapientia, & intellectus prudētix ab æuo.

Dicendum erat, Prima omnium, vel Prior omnibus. Porrò quæadmodum prolixè satis dictū est circa 8. caput Prouerbiorū, creata dicitur sapientia ante omnia, quia ante omnia substitit, quemadmodum secūdæ huius sententiæ pars satis indicat. Si enim fuit ab æuo, nunquā ergo propriè creata fuit. Quod autē Sapiens tantū significare voluerit sapientiam ante omnia substitisse, patet ex scopo eius. Ideo enim dicit eā ante omnia creatā, vt intelligamus per eā omnia creata, ad quod non requiritur aliud quàm eam ante omnia substitisse. Deinde ne cū stultis philosophis crederetur mundus fortuitò & temerè incepisse esse, dicit ante omnia creatam sapientiam, volens significare Deū ante omnem creaturam in mente sua concepissee rationes, secundū quas mundū erat creaturus & gubernaturus, nemine eas rationes ei suggerente, aut consilium præbente.

6 Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis, & ingressus illius mandata æterna.

Pfal. 118.
& 148.

Sententia hæc accipi potest vel de eo verbo Dei quo omnia creata sunt, & erit sensus: Verbum Dei quod in excelsis locutus est, eius scilicet ordinatio & iussio quo omnia subsistere fecit, est fons & origo eius sapientiæ quæ in creaturis relucet & ostenditur: & ingressus, vel, vt habent Græca, *πρὸς ἅπαντας*, hoc est, viæ ipsius sapientiæ, sunt mandata æterna, hoc est rationes & modi, iuxta quos sapientia in creaturis gubernandis procedit, sunt fixæ & perpetuæ Dei constitutiones, iuxta illud: Ordinatione tua perseverat dies. & Satuit ea in æternum & in sæculum sæculi, præceptum posuit & non præteribit. Vel potest accipi de eo verbo quo Deus quæ hominibus agenda sunt & credenda demonstravit, vt cum superiori sententia sit significatum sapientiam omnium creaturarum esse principium, hac iam insinuetur vnde homini sapientia sit petenda, nempe à verbo Dei, cœlesti, & ab omni impuritate terrestri immuni, quod continet mandata æterna fixa & immobilia, quæ sunt ingressus & viæ sapientiæ, hoc est rationes & modi iuxta quos sapientia ingrediendum & viuendum exigit. Priori modo magis accipiendum præcedentia & sequentia requirunt, vt cum superiori sententia dictum sit sapientiam ante omnia substituisse, nunc significetur quomodo ad creaturas producta sit, & veluti profluxerit.

7 Radix sapientiæ, cui reuelata est, & astutias illius quis agnouit?

Interpres huius libri Græcus ijs lubenter vsus est vocabulis, quibus interpretes Salomonis. Itaq; simul cū illis *παιδεία*, & *σοφία*, peculiari quodam vsu in laude posuit, pro peritia, exercitatione & cautione, cum ea vocabula magis malitiam notent. Quærit cui reuelata est radix sapientiæ, significans nulli eam creaturarum reuelatam, quia nullus sapientiæ originem, eiusque vim perfectè cognoscit. Radix enim sapientiæ, est ipsemet Deus, cuius naturam nemo perfectè comprehendit, etsi quosdam ramos sapientiæ, homo vtcunque ex Dei dono cognoscat. Astutias sapientiæ dicit, prudentes illas rationes, secundum quas omnia per Dei sapientiam valde circumspèctè fiunt & gubernantur.

8 Disciplina sapientiæ, cui reuelata est & manifestata? & multiplicationem ingressus illius quis intellexit?

Hunc versum vt nulla habent Græca, ita nec quædam Latina scripta, nominatim Codex Atrebatensis. Videri potest ad explicationem versus præcedentis ab aliquo fuisse margini ascriptus, ac deinde in textum relatus, quemadmodum verisimile est factum in plerisque huius libri sententijs, quæ cum legantur apud nos, non habentur apud Græcos. Disciplina sapientiæ, videtur posita pro ea ratione quam sapientia

Dei

Dei sequitur in omnium rerum dispositione. Multiplicationem ingressus illius vocat, multiplicem & variam eius viam quam seruat.

9. Vnus est altissimus creator omnium, omnipotens & rex potens, & metuendus nimis, sedens super thronum illius, & dominans Deus.

Græca & aliter habent quædam & pauciora, sic: Vnus est sapiens metuendus valde, sedens super thronum suum, Dominus. Et potest hæc sententia separatim accipi, vt significetur vnum tantum esse verè & perfectè sapientem atque potentem, nempe Dominum. Aut refertur ad superiora, vt significetur solum Deum esse qui ea possit, de quibus superius interrogatum est, Quis inuestigauit? & Cui reuelata est? Deum enim solum esse qui hæc possit, declarant sequentia. Porro in nostra lectione relatiuum, illius, accipi debet positum pro reciproco, suum. Non enim referendum est ad sapientiam, cum Græcis sit masculinum, *αυτο*. Frequens autem est apud hunc interpretem, vt relatiuum reciprocum pro non reciproco ponatur, & contra.

10. Ipse creauit eam in spiritu sancto, & vidit, & dinumerauit, & mensus est.

Græca non habent, in spiritu sancto, nec, & mensus est, sed tantum, Ipse creauit eam, & vidit, & dinumerauit eam. Et multi nostri libri scripti non habent, in, sed tantum spiritu sancto. Creasse Deum sapientiam dicit, quia ab æterno, nullo ei suggerente, in mente sua concepit rationes, secundum quas mundum erat creaturus, & rationali creaturæ viuendi modum præscripturus, vt ne putaretur sapientiam alterius alicuius dono apud Deum fuisse. Restè proinde dicitur spiritu sancto, scilicet suo eam creasse, hoc est, sua diuinitate & natura, quæ ab omni impuritate & vitio immunis est, vt intelligamus eam rationem qua Deus omnia facere disposuit, omni carere vitio, & ob id omnia opera quæ inde prodierunt esse perfecta & irreprehensibilia. Cæterum tria illa, vidit, & dinumerat, & mensus est, respondent superioribus interrogationibus. Nam ei quod quæsitum est, quis inuestigauit, & cui reuelata est, respondet verbum, vidit. Illi, quis dinumerauit, respondet dinumerauit. Illi, quod superius additum est ab interprete Latino, quis dimensus est, respondet, quod hic ab eodem est additum, & mensus est. Quibus tribus significatur Deum perspectam & perfectam habere sapientiæ cognitionem, quodque & numeratas & mensuratas habeat omnes eius rationes, secundum quas operatura erat, item & omnia eius opera, ita vt sciret & quot ea essent futura, & quanta, iuxta illud: Omnia in mensura, & numero, & pondere disposuisti. Loquitur autem de sapientia Dei qua omnia creata sunt, tanquam de idæa architecti, quam ante opus necesse est esse in mente ipsius, & ab eo perspectam & cognitam esse, ita vt in ea videat omnium faciendorum & numerum, & mensuram.

Sapient. 11.

suram: Videtur autem Sapiens in hoc loco omnino imitatus ea quæ sunt Iob 28. vbi similia dicuntur de sapientia, quod ea soli Deo sit cognita.

11 Et effudit illam super omnia opera sua, & super omnem carnem secundum datum suum, & præbuit illam diligentibus se.

Horum trium membrorum primum apud Græcos iungitur cum præcedenti sententia, ut sit ea bimembris, sicut omnes pene huius libri sententiæ. Et primum membrum sit, Ipse creavit eam, & vidit, & dinumeravit: secundum, Et effudit eam super omnia opera sua. Deinde rursum apud eos subiungitur bimembris sententia, quæ sic habet: Cum omni carne, scilicet est, secundum datum suum, & præbuit illam diligentibus ipsum. Vnde patet male quosdam libros illud, secundum datum suum, coniungere sequentibus, hoc modo: Secundum datum suum præbet illam diligentibus se. Postquam ergo ostendit sapientiam, qua omnia condita sunt, fuisse ab ævo reconditam in mente diuina, (nec mirum cum illa sit ipsemet Deus) iam explicat, quomodo ea ad creaturas à Deo defluerit, tribus membris pulchre indicans, quam varijs modis ea in creatis rebus diffusa sit. Primum enim dicit eam Deum generaliter effudisse super omnia opera sua, quia in illis omnibus Dei sapientia mirabiliter relucet. Secundò, dicit eam diffusam singulari quodam Dei dono super omnem carnem, hoc est, omne animal, vel peculiariter omnem hominem, qui in scripturis sæpe nomine carnis designatur, ut ibi:

Isaia 40.

Omnis caro fœnum. In omni enim animali magis quam in inanimatis rebus Dei sapientia relucet, ut quæ sint opera perfectiora, in quibus Dei sapientia se magis admirandam exhibet. In hominem verò peculiariter sapientia Dei diffusa est, quia homini data est intelligentia, qua quisque pro suo modo, & dono à Deo accepto Dei sapientiam comprehendere possit. Omnium verò singularissima est sapientiæ communicatio, quæ Dei dono obtingit diligentibus ipsum, quia illi sapientiæ cognitionem percipiunt, idque eam qua feliciter Deum & ea quæ Dei sunt cognoscant, ita ut per eam Deum quandoque clarè visuri sint. Proinde tertio loco dicit, & præbuit illam diligentibus se. Itaque quoniam illis Dei sapientia propria est, multa subiicit in commendationem timoris Dei, quod ille sicut est principium dilectionis Dei, aut idem cum ea, sit etiam principium sapientiæ, imitatus hac in parte Salomonem, qui & ipse incepit hoc exordium: Timor Domini, principium sapientiæ.

12 Timor Domini gloria & gloriatio, & lætitia, & corona exultationis.

Dum de timore Domini tam præclare loquitur, non de eo timore loquitur, quem perfecta charitas foras mittit, sed secundum phrasim scripturæ timor Domini est reuerentia Dei, eiusque cultus, ut plenius dictum est in Proverbijs. Talis ergo Dei timor, gloria est homini, quia magnum

magnum ei addit decorem & honorem. Gloriatio est, quia inde gloriari potest homo, sed in Domino. Beatus enim homo dicitur infra cap. 25. cui donatum est habere timorem Domini. Sic & lætitia est, quia dat occasionem gaudendi, & est veluti corona exultationis, quia est instar coronæ, decus & exultationem adferentis. Hunc ergo versum explicat sequens sententia:

13 Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiā, & gaudium, & longitudinem dierum.

Sic enim legendum est, & non, vt habent quidā libri, in longitudinem dierum, vt patet ex originalibus. Dat autem hæc timor Dei partim quidem in præsentī vita, sed perfectius in futura. Vnde subditur:

14 Timenti Dominum bene erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur.

Bene dicit fore metuenti Deum in extremis, scilicet diebus, quia tūc non torquetur conscientiaē verme, cū solent maximè homines timere: deinde quia tunc recepturus est iustitiæ suæ & pietatis mercedem. Vnde sequitur: Et in die defunctionis suæ, hoc est, finis & mortis suæ, Græcis enim est τελειωσις: benedicetur, à Deo scilicet, hoc est, bene illi fiet à Deo, atque ab illo laudabitur. Quædam Græca habent ἰσχυρὰ χάρις, hoc est, inueniet gratiam: alia habent ἰσχυρὰ δόξα, quod vt interpres legit, ita etiam magis placet.

15 Dilectio Dei honorabilis sapientia. Quibus autē apparuerit in visu diligūt eam in visione, & in agnitione magnaliū suorum.

Hæc omnia sicut non sunt similia alijs sententijs quæ fere bimēbres sunt, ita Græca non habent, nec Latina hæc similiter habent. Multi enim libri ea verba, Dilectio Dei honorabilis sapientia, postponunt sequenti sententiæ. Rectius tamen habent qui præponunt, quia alioqui verbum, apparuerit, & relatiuum, eam, non habent ad quod commode referatur. Videntur hæc addita ad declarationem illius quod dictum est, Deum præbere illam diligentibus se. Et est sensus: In dilectione Dei consistit sapientia quæ verè honoranda est & laudanda. Nam quæ sine Dei dilectione est sapientia, vera sapientia non est, nec laudem meretur. Non est enim verè sapiens, qui summum bonum non præ omnibus diligit. Quibus autem ipsa sapientia sese videndam exhibuerit, sicque eis apparuerit per visum, hoc est, cognitionem sui, mox eandem ipsi per illam visionem & per agnitionem magnificorum operum eius quæ ab ipsa agnoscit mirabiliter peracta, diligunt. quasi dicat: Adeo per sese grata est, vt mox in his quibus apparet, ad solum conspectum dilectionem sui generet, nec eam despiciant nisi qui eius sunt ignari, iuxta illud Prouerb. 1. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt.

Prouer. 1.

Initium

Pfal. 110. 16. Initium sapientiae timor Domini, & cum fidelibus in vulua co-
 Prouerb. 1, & 9. creatus est, & cum electis foeminis graditur, & cum iustis &
 fidelibus agnoscitur.

HVius sententiae quadrimembris, duo tantum priora membra sunt in
 Graecis, pro reliquis duobus Graeca habent sententiam bimembrem
 quam Latina non habent, hanc scilicet: μετὰ ἀνδρώπων διμιλιόγαϊων
 ἐνδραϊσι, καὶ μετὰ τῶν πιστῶν ἀνδρῶν ἐμπιστευθῆσιν, hoc est ad verbum:
 Cum hominibus fundamentum saeculi nidificauit, & cum semine ipso-
 rum fidelis erit, vel fideliter, hoc est firmiter persistet. Verbum enim
 ἐμπιστευθῆσιν, quod deriuatur à πιστεύω, hoc est pullus, vnde πιστεύω, & per
 contractionem ἐμπιστεύω, Septuaginta aliquoties ponunt pro nidificare
 vt Psal. 103. Illic passeris nidificabunt. & Ierem. 48. vbi nos legimus, co-
 Iere. 48. lumba nidificans. Epiphanius verò in haeresi contra Arriomanitas idem
 Prouer. 8. verbum exponit per pullos excludere, putatque illud potius verten-
 dum pro eo quod Prouer. 8. legitur, אֲדֹנָי קָנָה, Adonai Canani, quod
 D. Hieronymus post Aquilam vertit: Dominus possedit me, vt sit, Do-
 minus veluti pullum exclusit me, hoc est generauit. Sed errat, quia
 Hebraeis non est verbum קָנָה Canan, quod nidificare significat, &
 ei respondet Graecum πιστεύω, sed verbum קָנָה Canah, quod est ac-
 Pfal. 110. quirere vel possidere. Primū hemistichium desumptum est ex Psal. 110.
 Prouerb. 1, & 9. & Prouerb. 1, & 9. nisi quod hic Graecis sit per infinitiuum, Initium sa-
 1, & 9. pientiae, timere Dominum. Quod quomodo sit intelligendum, satis di-
 cum est in Prouerbis. In secundo membro, cum dicitur, & cum fide-
 libus in vulua concreat est, posset etiam sic verti vt ad sapientiam re-
 feratur, concreata est, quomodo magis vertendum videtur, quia Graecis
 est verbum σκεπάζω, quod non tam commodè referri potest ad infi-
 nitiuum σκεπάζω, quam ad sapientiam, quamuis sensus eodem recidat.
 Quod autem dicitur sapientia vel timor Dei concreat in vtero matris
 Iob 31. simul cum creatione fidelium, potest primò sic accipi, quomodo Iob de
 se dicit: Ab infantia creuit mecum miseratio, & de vtero matris egressa
 est mecum, quia scilicet plerique etiam in vtero accipiunt à Deo do-
 num quoddam quo ad pietatem procliuus sunt pra alijs, aut quia sic
 illis adhæret & infixus est timor Dei postquam fideles facti sunt, vt vi-
 deatur illis inesse ex naturali complexione. In cuius cōtrarium de qui-
 Pfal. 57. busdam dicitur: Alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero.
 Qui significantur adeo dediti esse malitiae, vt pra alijs eis innata esse
 videatur & naturalis. Potest & aliter accipi timorem Dei concreatum
 fidelibus in vulua, secundum Dei praedestinationem, qua ab initio in
 Galat. 1. ipsorum creatione in vtero materno, Deus illis destinat suo tempore
 dare timorem sui & sapientiam, quomodo & Paulus dicit se segrega-
 Ierem. 1. tum ab vtero matris suae. quomodo & plerique intelligunt illud quod
 dictum est à Ieremia: Antequam exires de ventre, sanctificauit te. Itaque
 concreatum dicit timorem Domini fidelibus, vt intelligatur illos eum
 non

non habere ex sua virtute & studio, sed ex singulari Dei dono, ipsos antequam aliquid boni fecerunt præueniente. Quod etiam significatur, cum apud nos additur, & cum electis fœminis graditur. Quo iam ulterius significatur, Dei dono & electione datū semel hominibus timorem & sapientiam non eos deserere, nec sibi relinquere, sed assidue eos comitari, deducendo eos in via recta. Fœminarum autem peculiariter fit mentio, quòd in eis ferè Dei metus & religio sese magis proderet soleat. Quia tamen illis sapientia & religio propria non est, rectè subijcitur, & cum iustis & fidelibus agnoscitur, scilicet esse, per opera quæ in eis operatur. Ea verò quam Græci habent sententia, significat Dei sapientiam veluti in nidum & mansionem suam cum hominibus delegisse ipsum fundamentum sæculi, hoc est, ab exordio mundi in hoc mundo habitare cepisse cum hominibus illis primis authoribus humani generis, eamque nunquam homines deserturam. Id enim significatur dum subijcitur, & cum semine eorum scilicet hominum cum quibus cepit esse, fidelis erit, hoc est, fixa & permanens. Simile est ei quod dicit Prouerb. 8. sapientia de se: Delitiæ meæ esse cum filiis hominum. & quæ habentur postea Ecclesiastici 24.

Eccli. 24.

Prouer. 8.

- 16 Timor Domini scientiæ religiositas: Religiositas custodiet & iustificabit cor, iucunditatem atque gaudium dabit.
- 17 Timenti Dominum bene erit, & in diebus consummationis illius benedicetur.

HÆc omnia non sunt in Græcis, & sunt eadem, paucis tantum verbis mutatis cum his quæ mox dicta sunt, vt vel ex alia cuiuspiam versione, vel commentario alicuius margini ascripto deinde in contextum sint relata, quemadmodum de multis huius libri sententijs apud nos factum apparet. Illud enim; Timor Domini, scientiæ religiositas; additum videtur ad declarandum quid hoc loco per timorem Domini, qui hic tantopere commendatur, accipiendum sit, nempe id quod Græci dicunt *θεοσεβία* vel *θεοσεβία*, qua voce etiam hic author vtitur postea in hoc capite, vbi nos habemus, cultura Dei. Dicitur ergo timor Dei esse non ipsa scientia & cognitio Dei, sed istius scientiæ religiositas, hoc est, pietas quæ ex ipsa Dei cognitione sequitur, quæque scientiæ connexa est. Nam est quædam religiositas imprudentiæ, qualis est idololatrarum religio, & est quædam Dei cognitio destituta religione vera. In sequentibus quidam libri pro iustificabit, habent viuificabit. sic enim legit Dionysius. Itè pro consummationis, quidam habent consolationis, sed malè. Significatur enim dies qui prius dictus est defunctionis, hoc est mortis.

- 18 Plenitudo sapientiæ est, timere Deum, & plenitudo à fructibus illius.

Dixit timorem Dei esse principium sapientiæ, nunc verò amplius dicit, eum sapientiæ esse plenitudinem, hoc est, perfectionem, siue quia

si qua-

si qualisqualis sapientia sine timore Dei esse possit, eadem imperfecta fit & manca: siue quia timor Dei sic introducit sapientiam, ut quo magis Deum quis reueretur, eo magis in sapientia proficiat, ut nihil aliud sit verè sapere quàm Deum reuereri & piè colere, quod per timorem Dei hic significatur. Secundam partem Græca habent: Et inebriat eos à fructibus suis; plenitudo scilicet sapientiæ inebriat eos qui habent timorem Domini. hoc est, sicut timor Domini affert ipsi sapientiæ plenitudinem, ita vicissim plenitudo sapientiæ replet timentes Deum à fructibus suis. Vnde nostra litera sic est accipienda, & vicissim à fructibus ipsius sapientiæ accedit plenitudo in timentibus Dominum, nec aliunde vera plenitudo expectari potest. quod sequens declarat sententia.

20 Omnem domum illius implebit à generationibus, & receptacula à thesauris illius.

Græcis in priori membro non est, illius, sed illorū, nempe timentium Deum: & in posteriori membro pro, illius, vertendum erat reciprocum, suis, quomodo & in priori vertendum est iuxta quorundam lectionem. Nam sunt qui & ibi habent *αυτῶν*, ut ad sapientiæ domū pertineat, sed Complutensis æditio habet *αυτῶν* in priori membro, vnde apud nos prior genitiuus, illius, referri debet ad timentē Dominum: posterior ad sapientiā. Generationes vocat fructus sapientiæ quos profert in timente Deum, bona scilicet & temporalia & spiritualia quæ adfert secum, quæ & thesauros vocat sapientiæ, à quibus implentur receptacula non solum corporalia, sed multo magis spiritualia, vires scilicet animæ, intellectus atque voluntas.

Isaie 40.

21 Corona sapientiæ timor Domini, replens pacem & salutis fructum.

Græca habent in Complutensi æditione, Corona sapientiæ timere Dominum, germinans pacem & sanitatem incolumitatis, hoc est, incolumitatē salutarem. Vnde patet apud nos participium, replens, non referendum ad timorem sed ad coronam. & est sensus: Timor Domini ornat hominem tanquam quadam corona sapientiæ, hoc est, eo ornamento quo instar coronæ suos ornat sapientiā, quæ suos veluti reges facit, & apud omnes splendidos reddit. Quæ sapientiæ corona plenam affert & perfectam mentis pacē & fructum salutis, hoc est, sanitatis etiam corporalis. Potest enim pax referri ad mentem, & salus, vel ut habent Græca, *ὑγιεινῶς*, hoc est, sanitas, ad corpus: aut vtrūque ad vitam futuram, in qua sola est pax plena, & salus atque sanitas perfecta. Germanica tamen æditio non habet *φοβῶν*, hoc est timere, sed *φοβῶν* *κυρίου*, hoc est, timor Domini, ut ad timorem referri possit participium, replens. Non ergo timor Domini dicitur corona sapientiæ, quia sapientiam coronat & ornat, sed quia suos donat & ornat corona sapientiæ, hoc est, donat eos ipsamet sapientiā, quæ suos instar coronæ ornat atque nobilitat.

Et vi-

22 Et vidit & dinumerauit eam, vtraque autem sunt dona Dei.

Vtramque huius sententiæ partē quædam Græca non habent. Nam priorem partem Hispanica æditio nō habet, habet tamen posteriorem, non hoc tamen loco, sed ante præcedentem sententiam: vnde intelligunt vtraque illa quæ Dei dona dicit esse duo illa, implebit à generationibus & à thesauris suis, vt vnum referatur ad bona spiritualia, alterum ad temporalia. Æditio autem Germanica habet quidem priorem partem, posteriorem verò nec hic, nec eo loco vbi eam habet Hispanica. Et rursum Hispanica pro eo quod Germanica habet; Et vidit & dinumerauit eam; habet quod nec Germanica habet æditio, nec nostra versio, *πλαῖνε ἀκαύχσις τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν*, hoc est, dilatatur autem gloriatio diligentibus ipsum. Vbi, dilatatur, positum est pro latitudinē fecit, sicut in illo Psalmo; In tribulatione dilatasti mihi. Ioachimus Camerarius legit *καύχσις*, vt sit: Dilatatur autem gloriatio diligentibus ipsum, hoc est, timor diligentibus Deum latam & magnam adfert gloriatio. tanta est codicum etiam Græcorum hodie varietas. Cæterum quod in nostra lectione dicitur: Et vidit & dinumerauit eam, commodè refertur ad timorem Domini, vt postquam superius dixit neminem dinumerasse aut vidisse sapientiam præter vnum Deum, nunc dicat ex Dei beneficio etiam timorem Dei videre & dinumerare sapientiam, hoc est, sapientiæ rationes & opera saltem ex parte. Sicuti Paulus, cum dixisset quæ Dei sunt neminem cognoscere nisi spiritum Dei, mox subiungit: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quod additur; Vtraque autem sunt dona Dei; nostri referunt ad sapientiam & timorem Dei, quæ ambo Dei sunt dona. Potest etiam referri ad duo illa, replens pacem & salutis fructum, vt significetur & pacem mentis & corporis incolumitatem, Dei donum esse, quod per sapientiam & Dei metum consequimur.

23 Scientiam & intellectum prudentiæ sapientia compartietur, & gloriam tenentium se exaltat.

PRO compartietur, Græca dictio *ἐξώμερισεν* plus significat, nempe quasi imbrem diffundere. Nec habet Germanica æditio nomen, sapientia, vt hic versus etiam timori Domini tribui possit, sicut & quod præcedit, quamuis eodem redeat siue sapientia hæc dicatur præbere, siue timor Domini. Porro scientia rectè refertur ad credenda, intellectus, hoc est, intelligentia prudentiæ ad agenda quæ vtraque docet sapientia, & per hæc gloriam tenentium se, hoc est, possidentium ipsam (est enim Græcis *κρατῶντων αὐτήν*) exaltat, hoc est, altam & sublimem reddit.

24 Radix sapientiæ est timere Dominum, & rami eius longæui.

ITA rectius legitur, quàm vt habent multi libri: Rami enim eius: cum Græcis sit *ἑ, ἐι κλάδοι*. Nec est illis, longæui, sed *μακρομήτεροις*, hoc est, longæ-

longæuitas vel longitudo dierum. Elegans & apta translatio est, in qua ex radice sapientiæ vitam longinquam & diuturnam tanquam ramos quosdam efflorescere facit. Est autem timor Dei radix sapientiæ, sicut est eiusdem initium.

25 In thesauris sapientiæ intellectus, & scientiæ religiositas, ex-
cratio autem peccatoribus sapientia.

Hic versus non est in Græcis, sed ei similis mox sequitur. Dicuntur autem intellectus, hoc est, intelligentia & religiositas scientiæ esse in sapientiæ thesauris, quia illa sapientia veluti ex diuite suo penu suis largitur.

26 Timor Domini expellit peccatum, nam qui sine timore est, non poterit iustificari. Iracundia enim animositatis illius, subuersio eius est.

GRæca pro his duas habent in Complutenfi æditione sententias bimbres, hoc modo: Timor Domini depellit peccata, permanens autem (vel perseuerans aut assistens) auertit iram. Non poterit iracundus vir iustificari, inclinatio enim iræ eius, ruina illi, scilicet est. Editio tamen Germanica priorem sententiã non habet. Itaque quamuis in genere de omnibus peccatis verum sit quòd ea timor Dei depellat (nam & contracta peccata curat per pœnitentiã, & contra futura hominem præmunit) tamen hic potissimum significare voluit Sapiens, reuerentiã erga Deum, & pium in illum affectum (quem hic semper Dei metũ appellat) efficere, vt quis etiam in aduersis non murmuret contra Deum, nec irascatur contra Deum, à quo malo non facile immunis esse potest qui Dei timore est destitutus. Hic enim mox vt quid acciderit contra animi votum, offendetur, indignabitur, atque ex impatientia in quæuis vitia retinaculo timoris Dei destitutus prolabetur: vnde de eo rectè dicitur, quòd non poterit iustificari, hoc est, iuste viuere, quia inclinatio iræ eius, hoc est, procliuitas eius ad iram, (pro quo nos legimus, iracundia animositatis eius, hoc est, audacis eius animi qua Deo audet resistere) est illius subuersio, hoc est, causa vt in multa vitia & damna cadat. Hunc esse verum sensum patet ex sententijs duabus quæ sequuntur, quæ eodem tendunt. ad quem sensum etiam pertinent quæ dicuntur capite sequenti.

27 Vsque in tempus sustinebit patiens, & postea redditio iucunditatis.

GRæcè est, *ἕως καὶ ἀνίτη μακρόθυμος, ἢ ὕστερον αὐτῷ ἀναδῶσθαι εὐφροσύνην*, hoc est, Ad tempus sustinebit longanimis, & postea pullulabit ei lætitia. Interpres noster videtur legisse ἀναδῶσθαι εὐφροσύνης, hoc est, redditio lætitiæ. Significatur ergo eum qui patienter & cum longanimitate fert quæ Deus ei immittit, ad tempus quidem sustinere & tolerare mala,

mala, sed postea reddi ei à Deo pro malis toleratis lætitiã & gaudiũ. Ponitur autem hoc loco apud Græcos verbum ἀναδιδωμι, non pro respondere, sed pro ἀναβλασάνω, pullulo, germenque emitto vt herba aut planta quæ mortua videbatur, & mox germen emittit. Estque translatio verbi valde apta, ad fructum hominis afflictis ac patientis declarandum, in quo afflictionis exitus est iucundus.

28 Bonus sensus vsque in tempus abscondet verba illius, & labia multorum enarrabunt sensum illius.

Græcis non sunt illa duo verba, Bonus sensus, sed est repetendum nomen, patiens, ex præcedenti sententia. Relatiuum, illius, priori loco rursus positum est pro reciproco, sua. Significatur enim, hominem patientem atque eum qui boni sensus est & prudens, ad tempus in silentio ferre mala immissa, neque conqueri, aut Deo obloqui, sed postea etiam ipso tacente multos prædicaturos eius sensum, hoc est, prudentiam, Græcis enim est σὺνσιγ. Hoc ergo hic docetur quod Threnorũ 3. Thren. 3. cum dicitur; Bonum est præstolari cum silentio salutare Dei.

29 In thesauris sapientiæ significatio disciplinæ, execratio autem peccatori cultura Dei.

Pro significatio disciplinæ, est παράβολαι ἐπισήμη, hoc est, parabolæ scientiæ. Et est sensus: Sententiæ graues & abditæ quæ magnã continent scientiam, continentur in thesauris sapientiæ, hoc est, eas in se veluti in secreto & res preciosissimas sapientia complectitur, ita vt non eas quibuslibet communicet, sed tantum delectis & dignis: nec mirum, cum cultura Dei, vel, vt est Græcis, θεοσιβία, hoc est, pietas & religio quam sapientia docet, sit peccatori execratio, hoc est, execrabilis. Itaque nostra lectio sic est accipienda. In thesauris sapientiæ continetur non aperta & omnibus obuia disciplina & scientia, sed occulta significatio disciplinæ, per parabolas scilicet & graues sententias, quibus significat suis quam disciplinam & vitæ rationem sequi debeant: at hanc significationem impij & reprobis non assequuntur, quia cultus Dei quem sapientia vnicè docet, eis est execrabilis, inuisus & ingratus.

30 Fili concupiscens sapientiam, conserua iustitiam, & Deus præbebit illam tibi.

Sententia est manifesta, & bene obseruanda, idem docens quod illud Sapientiæ 1. In maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Additum est autem ab interprete nomen, fili, cum non sit Græcis. Pro iustitiam, eis est ἰσότης, hoc est, mandata, quomodo legit & D. Augustinus lib. 22. cap. 53. cõtra Faustum, vbi & legit; Concupisti sapientiam, nec additur fili, plane scilicet cū Græcis consentiens. Adducit autem Augustinus hanc sententiam, ad ostendendum quid mysticè significatũ sit in illo quod Iacob prius nubere debuit

Lix seniori quàm Racheli. Prior est, inquit, in recta hominis eruditione labor operandi quæ iusta sunt, quàm voluptas intelligendi quæ vera sunt. Ad hoc valet quod scriptum est; Concupisti sapientiam, serua mandata, & Dominus præbebit illam tibi.

31 Sapientia enim & disciplina timor Domini, & quod beneplacitum est illi, fides & mansuetudo, & adimplebit thesauros illius.

Conseruando, inquit, Dei mandata & iustitiam, quod fit per timorem Dei, præbebit tibi Deus sapientiam, quia ipsemet timor Dei est coram Deo sapientia & disciplina, iuxta illud Iob; Ecce timor Domini ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia, quia scilicet in timore Dei consistit vera sapientia, & per illum declaratur quis verè sapiens, Prouerb. 15. Septuaginta habent hanc partem, ubi nos habemus; Timor Domini disciplina sapientiæ. Secundam partem Græca breuius habent & clarius, *ἡ εὐδοκία ἐκ τῆς φόβου τοῦ κυρίου*. Et beneplacitum ipsius est fides & mansuetudo. Vnde nostra litera sic est ordinanda: fides & mansuetudo est id quod beneplacitum est illi. Recte autem duo hæc coniunxit, tanquam in quibus mandata Dei potissimū consistunt, quorum alterū consistit in his quæ nobis fideliter & veraciter Deo & proximis sunt exhibenda: alterum in his quæ ab alijs sunt nobis patienter perferenda & condonanda. Aut fides, hoc est, fidelitas, pertinet ad iustitiam exhibendam, mansuetudo autem ad misericordiam miseris & calamitosis præstandam, vt mansuetudo accipiatur pro clementia. Quod apud nos additur, & adimplebit thesauros illius, vt durè cohæret & gratiam sententiæ tollit, ita nulla Græca habent. Significat autem Deum impleturum thesauros illius qui iam dicta præstat, vt scilicet declaret ea sibi esse grata.

32 Ne sis incredibilis timori Dei, & ne accesseris ad eum duplici corde.

Sic rectius legitur, quomodo etiam multa scripta habent, quàm, vt alij legunt; Contumax non sis & incredibilis: cum Græcis tantum sit, *μη ἀπίθῃς*, hoc est, non sis incredulus, aut, non diffidas. Itaque vel ex versione altera aut alicuius explanatione additum est, contumax. Quod autem dicitur, non sis incredibilis, aut, vt etiam quidam libri habent, non sis incredulus (nam & Lyra sic legit) timori Domini, dupliciter accipi potest. Primo vt sit sensus: Non sis inobediens timori Domini, hoc est, ne contumaciter reijcias ea quæ timor Dei suggerit facienda. Quem sensum sequutus est qui vertit ne sis contumax. Altero modo vt sit sensus: Ne diffidas timori Domini, hoc est, cum in difficultatem aliquam incidisti, non diffidas te per timorem Domini prolegendum, sed bene spera te à Deo seruandum, sicut Dei timor sperandum

dum esse monet. Cui sensui conuenit quod in æditione Complutenfi additur, *ἰνδῆσις ὄψ*, indigus existens, vt sit: Non diffidas timori Domini indigus existens, nisi hoc intelligatur de indigentia sapientiæ, vt sit sensus; Si indiges sapientia, obtempera timori Domini in his quæ facienda suggerit. Cæterum quoniam plerique sunt qui timori Domini obtemperant non ex animo, sed tantum secundum exteriorem apparentiam, rectè subiungitur, & ne duplici corde accesseris ad illum; nempe Dominum, aut timorem Domini, hoc est, ne sic te geras erga Dominum vel timorem eius, vt videaris ei velle obedire, id tamen non ex animo facias. Id est enim duplici corde accedere, velle scilicet duobus dominis seruire. Vnde & subiungitur:

- 33 Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, & non scandalizeris in labijs tuis.
- 34 Attende in illis ne forte cadas, & adducas animæ tuæ inhonorationem.
- 35 Et reuelet Deus absconsa tua, & in medio synagogæ elidat te.

GRæca habent; Ne sis simulator ad ora hominum, & in labijs tuis non attendas. Deinde sequitur noua sententia; Non extollas te ipsum vt ne cadas, &c. Cuius intelligentia hæc esse videtur: Ne simulatione religionis te commendes ori hominum, ita vt satis habeas laudari ab eis tanquam sanctus & religiosus, & non confidas in labijs tuis vt te sanctum putes, quia sancta apud alios eloqui nosti, aut securus sis quia te tuis labijs, & tuarum virtutum falsa prædicatione alijs commendasti, vitia tua tegendo: aut quia labijs tuis Deum precatus es, cum cor tuum longè sit ab eo. Itaque nostræ lectionis conuenienter hic sensus reddi potest; Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, sic scilicet vt tua simulatione id agas, vt hominibus videaris timens Deum & religiosus, & ne per labia tua tibi scandali & ruinæ causa fias, te ipsum extollendo & prædicando, aut precando solis labijs, mente interim & voluntate à Deo auersa. Id ne fiat, attende ad labia tua, vide quid dicas, quidve preceris, ne forte Deo vindicante tuam hypocrisim cadas in multa mala, excidâsque ab ea altitudine quam tibi vendicasti, atque ab ea exultatione, quam tibi simulatione apud homines peperisti, & pro appetita gloria adducas animæ tuæ, hoc est, tibi, ignominiam, humiliationem, & dedecus. Et Deus qui solus nouit corda, reuelet omnibus vitia tua, quæ studiosa simulatione occultasti, & in medio synagogæ & congregationis, hoc est, in maxima ecclesiæ frequentia, in qua honoratus eras & honorari captasti, te elidat, hoc est, deiiciat. Est enim Græcis *καὶ βαλῶσι*. Ita autem superbos & hypocritas punire solet Deus, vt in maxima aliqua multitudine & republica, in qua volebant magni & sancti habere, eos deiiciat, & omni dedecore afficiat, quod & frequenter

1. Cor. 4. etiam in hac vita facit, & maximè in futuro sæculo facturus est, quando illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, quando hypocritas potissimum puniendos significat in euangelio, cum quorundam partem ponendam testatur cum hypocritis, quorum punitionis causa iusta hic subiicitur.

Matth. 24

36 Quoniam accessisti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum est dolo & fallacia.

Græcis est; Quoniam non accessisti in veritate timori Domini, & cor tuum plenum dolo. Vnde nostra lectio rectius potest intelligi. Idem enim est accedere ad Dominum, & ad timorem eius. Idem etiam est accedere malignè, & non accedere in veritate, nisi quod istud magis conuenit hypocritis.

CAPVT SECVNDVM.

1 Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia, & in timore, & præpara animam tuam ad tentationem.

T in huius quoque capituli sententijs plerisque quædam sunt addita in nostra lectione quæ in Græcis non sunt, ubi & pauciores sunt sententiæ & breuiiores, duobus semper constantes membris. Hic ergo Græcis tantum est, *τίμιον ἐστὶ προσέρχου ἀλλὰ μὴ τῷ κυρίῳ, ἀλλὰ τῷ φυχῆ σου ἕνεκα προσέρχου*, Fili si accesseris ad seruiendum Deo, para animam tuam ad tentationem. Quo significatur cultum Dei cum tentationibus coniunctum esse, nec fieri posse quin eum qui Deo seruire statuit, non mox variæ excipiant tentationes, tum quòd diabolus talem mox oppugnet, tum quòd Deus eum probare velit. Quod autem apud nos est; sta in iustitia & timore; additum videtur ad insinuandum quomodo animus hominis sit ad tentationem præparandus, nempe confirmando seipsum ad retinendum iustitiam & timorem Dei, ut ab eis non recedat etiam ingruente tentatione. Et potest iustitia & timor pertinere ad idem. Aut iustitiæ additur timor, ne quis sibi nimis fidat, iuxta illud; Qui se existimat stare videat ne cadat. & Cum metu & tremore vestram salutem operamini.

1. Cor. 10. Philip. 2.

2 Deprime cor tuum & sustine, & inclina aurem tuam, & suscipe verba intellectus, & ne festines in tempore obductionis.

Renius Græca sic: *ἑνὸς ἑκάστην τὴν καρδίαν σου καὶ καρτεροῦ, καὶ μὴ σπεύδεις ἐν καιρῷ ἰπαγωγῆς*. hoc est; Dirige cor tuum ac tolera, & ne festines in tempore incurfionis. Vnde primùm patet legendum apud nos, in tempore, quomodo etiam multi libri habent, non autem, in tempus, sicut